

POMENI GLAGOLSKIH PREDPON V SLOVENŠČINI¹

Matej Šekli

*Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Slovenija*

Ključne besede: pomenska sprememba, slabljenje slovarskega pomena, glagolska predpona, vrsta glagolskega dejanja, glagolski vid, slovenščina.

Izvleček: V prispevku je obravnavan proces postopnega slabljenja krajevnega slovarskega pomena glagolskih predpon, do katerega je prihajalo že v pozni praslovanščini. Posledično se v slovanskih jezikih pojavljajo tri vrste pomenov glagolskih predpon (krajevni, vrsta glagolskega dejanja, dovršnost). Na osnovi tega spoznanja je dopolnjena tipologija pomenov glagolskih predpon sestavljenih glagolov z neleksikaliziranim pomenom v slovenščini.

Key words: semantic change, weakening of lexical meaning, verbal prefix, lexical aspect, grammatical aspect, Slovene.

Summary: In the article the process of gradual weakening of spatial lexical meaning of verbal prefixes which took place in late Proto-Slavic is discussed. Consequently, in the Slavic languages three types of verbal prefix meaning occur (i.e. spatial meaning, lexical and grammatical aspect). Following this methodological frame, the existing typology of verbal prefix meanings of prefixed verbs with non-lexicalized meaning in Slovene is presented.

1. Slabljenje krajevnega slovarskega pomena glagolskih predpon

Krajevni prislovi (*adverbia loci*) s krajevnim slovarskim (leksikalnim) pomenom so se morda že v pozni praindoevropščini, vsekakor pa v praslovanščini, kar se kot podedovano jezikovno stanje odraža v slovanskih jezikih, v položaju pred glagoli (tu so nastopali kot t. i. preverbi) postopoma spremenili v glagolske predpone (verbalne prefikse), v položaju pred samostalniki pa v predloge (prepozicije) (Miklosich 1883: 196, Delbrück 1893: 657, Vondrák 1928: 298, Bajec 1959: 1).² S postopnim

¹ Teoretični vidik prispevka brez analize jezikovnega gradiva je predstavljen v Šekli 2016.

² Gledano diahrono, tj. opazujoč dejansko, z jezikovnem gradivom dokumentirano jezikovno spreminjanje v času, pojem »**izpredložni prislov**« (ang. *Mary went up the stairs* → *Mary went up*) (Ilc 2014: 311–312) ne vzdrži resne znanstvene kritike. V jezikoslovju je vsaj od 19. stoletja znano, da se sklonske oblike samostalnikov, pridevnikov, števnikov in zaimkov ter predložne zveze leksikalizirajo v prislove, slednji pa se uporabljajo kot »nepravi« predlogi (Miklosich 1883: 196, Toporišič 2000: 413). Pri tem torej nikakor ne gre za izpredložni prislov, temveč za **izprislovni predlog** (samostalnik stesl. *sređa* 'sredina', sln. *sreda*

slabljenjem krajevnega slovarskega pomena (*na-ložiti*) so nekatere predpone pridobile preneseni krajevni, delno oslavljeni, izpraznjeni slovarski pomen vrste glagolskega dejanja (*na-líti, na-čéti, na-gníti*) in/ali slovnični pomen glagolskega vida, in sicer dovršnosti (*na-pisáti*). S pomenskim prenosom pomena sestavljenega glagola je predpona nadalje lahko popolnoma izgubila svoj(e) pomen(e), pomen glagola pa je postal nesestavljiv iz pomena predpone in nesestavljenega glagola (*ná-iti*).

V prispevku sta na gradivu slovenščine obravnavana proces postopnega slabljenja krajevnega slovarskega pomena glagolskih predpon, ki se je začel v pozni praslovanščini in se nadaljeval v posameznih slovanskih jezikih, na diahroni ravni ter posledično pojavljanje treh vrst pomenov glagolskih predpon (krajevni pomen, vrsta glagolskega dejanja, dovršnost) kot posledica ujetosti procesualnosti jezikovne spremembe na sinhroni ravni. Z ločevanjem treh tipov pomenov je ustrezno dopolnjena in sistematizirana tipologija pomenov glagolskih predpon sestavljenih glagolov v slovenščini (Miklosich 1883: 195–249, Ramovš 1952: 126–127, Bajec 1959, Toporišič 2000 (1976): 214–223, 348–353, Vidovič Muha 1993, Merše 1995: 286–317, Krvina 2015a: 65–106). Analizirani so samo tisti sestavljeni glagoli, pri katerih do leksikalizacije (prenesene) pomena glagola ni prišlo.³ Nadalje se poskuša odgovoriti na vprašanje, ali je v procesu postopnega slabljenja krajevnega slovarskega pomena glagolskih predpon mogoče opaziti kakšne težnje (tendence) v pomenskih spremembah.

2. Krajevni pomen predpone

Glagolske predpone in njihovi krajevni pomeni v slovenščini so (ob glagolu z ohranjenim krajevnim pomenom glagolske predpone se še lahko pojavlja predlog ali prislov z istim krajevnim pomenom, ob glagolu s pomenom vrste glagolskega dejanja pa to zaradi pomenskega prenosa praviloma ni mogoče):⁴ **v(n)-** ≥ **u-** ‘v notranjost, noter’, tj. ilativni pomen (*v-stopíti v*); **na-** ‘na površino, gor’, tj.

‘sredina’ → (brezpredložna) sklonska oblika samostalnika stesl. Lsg *srědě* ‘na sredi, na sredini’ → prislov stesl. *srědě* ‘sredi’, sln. *sredi* ‘sredi’ (*palico sredi prelomiti*, SSKJ 2) → izprislovni predlog sln. *sredi* (*sredi deske izvrtati luknjo*, SSKJ 2); samostalnik stesl. *krōgъ* ‘krog’, sln. *krog* → predložna zveza s samostalnikom Asg **o(b) krōgъ* ‘ob krog’ → prislov sln. *okrog* (*okrog se obračati, ozirati*, SSKJ 2) → izprislovni predlog sln. *okrog* (*okrog gornje hiše teče lesen hodnik*, SSKJ 2). O »izpredložnem prislovu«⁴ bi lahko pogojno govorili kvečjemu v primerih z izpustom samostalniške zveze tipa sln. *ěno kávo brez smětane prōsim* → pog. *ěno kávo brěz prōsim*.

³ Preučevanje prenesenih pomenov sestavljenih glagolov je v središču kognitivnega pristopa v jezikoslovlju (prim. Będkowska-Kopczyk 2012, 2013 na primeru glagolov čustvovanja v slovenščini).

⁴ Pomeni glagolskih predpon in predlogov so poimenovani s sestavljenkami (novo)latinskega izvora na lat. *-lat-iv-us* (od deležnika *lat-us* glagola *ferre* ‘nesti’) → sln. *-lat-iv-ni*, ki poimenuje premikanje (dinamičnost), oz. lat. *-ess-iv-us* (od glagola *esse* ‘biti’) → sln. *-es-iv-ni*, ki poimenuje nahajanje (statičnost). Prvotno je bil namreč pomen nekaterih krajevnih prislovov (ter posledično drugotno glagolskih predpon in predlogov) odvisen od pomena glagola oz. sklona. Predlog **na* in glagolska predpona **na-* sta tako prvotno imela tako sublativni (**jiti na travo* / **na jiti travo* ‘iti na travo’) kot superesivni (**ležati na travě* / **na ležati travě* ‘ležati na travi’) pomen, medtem ko sta v slovenščini pri predlogu *na* ohranjena oba pomena (*iti na travo, ležati na trávi*), pri glagolski predponi *na-* pa samo sublativni pomen (*nájiti trávo*). Predstavljeni so pomeni glagolskih predpon (samo) v slovenščini.

sublativni pomen (*na-ložiti na*); **vz-** > **v-**, \geq **z-/s-** ‘(od spodaj) navzgor, gor’, tj. sublativni pomen (*vz-dígniti na*); **iz-** \geq **z-/s-** in nar. **vi-** ‘iz notranjosti, ven’, tj. elativni pomen (*iz-/vi-gnāti iz*); **s(n)-/sə-/z⁻¹** ‘(od zgoraj) navzdol, dol’, tj. delativni pomen (*sn-ěti s/z*); **pri-** ‘v bližino, zraven’, tj. adlativni pomen (*pri-něsti k, do, v, na*); **o(b)**⁻¹ ‘okoli, okrog’, tj. cirkumlativni oz. cirkumesivni pomen (*ob-íti, okopāti*); **o(b)**⁻² ‘stran, proč’, tj. abesivni pomen (*ob-gláviti*); **u-** ‘stran, proč’, tj. ablativni pomen v širšem pomenu (*u-bežāti od, iz, s/z*), in ‘dol’, tj. delativni pomen (*u-pásti*); **o(t)**⁻, **o(d)**⁻ ‘stran, proč’, tj. ablativni pomen v ožjem pomenu (*od-skočiti od*); **do-** ‘v bližino, zraven’, tj. adlativni pomen (*do-spěti do*); **pre-** ‘skozi’ (*pre-bósti skôzi*), ‘preko, čez’ (*pre-plávati čez*), ‘z izhodiščnega mesta na ciljno mesto’ (*pre-něsti od, iz, s/z ... k, do, v, na*), tj. perlativni pomeni; **po-** ‘po površini’, tj. distributivni pomen (*po-trěsti po*); **raz-** \geq **z-/s-** ‘narazen’, tj. ‘na razne strani, na razna mesta’, tj. distributivni pomen (pri neprehodnih glagolih več osebkov: *raz-íti se*, pri prehodnih glagolih več predmetov: *raz-něsti*); **s(n)-/sə-/z⁻²** ‘skupaj’, tj. ‘v eno stran, na eno mesto’ (pri neprehodnih glagolih več osebkov: *sn-íti se s/z*, pri prehodnih glagolih več predmetov: *z-bráti skupaj*); **za-** ‘zadaj’ (*za-íti za, za-ložiti za, za-křiti, za-píti*), **pod-** ‘spodaj’ (*pod-stáviti pod*), **nad-** ‘zgoraj’ (*nad-zidáti nad*), **pred-** ‘spredaj’ (*pred-ložiti pred*), tj. adlativni pomeni.

Sestavljeni glagoli se od svojih nesestavljenih besedotvornih predhodnikov pogosto razlikujejo po glagolskem vidu in glagolski prehodnosti. Sestavljeni glagoli so (bili) v veliki večini primerov dovršni.⁵ Neprehodni nesestavljeni glagoli (predvsem premikanja, pa tudi stanja), ki so sestavljeni s predponami kot *na-*, *o(b)*⁻¹, *do-*, *pre-*, *po-*, *raz-*, *za-*, so prehodni (*íti na trávo : ná-jiti trávo, letěti ob zíd/zídu : obletěti zíd, hitěti do bráta : do-hitěti bráta, stopiti čez pótok : pre-stopiti pótok, spáti čez dān : pre-spáti dān, ležáti po trávi : po-ležáti trávo, raz-sěsti učěnce, za-sěsti město*) (Miklosich 1883: 380, Vondrák 1928: 267)⁶ (medtem ko imajo prehodni nesestavljeni glagoli dejanja, ki so sestavljeni s temi predponami, drugačno vezljivost: *pisáti po stěni : po-pisáti stěno*).

3. Vrsta glagolskega dejanja

Vrsta glagolskega dejanja, tudi glagolska vrstnost (nem. Aktionsart, rus. способ глагольного действия, it. modo d'azione, ang. lexical aspect, actionsart),⁷ je slovarska glagolska kategorija. V praindoevropsčini, praslovanščini in slovanskih jezikih se (je) nanaša(la) bodisi na potek bodisi na *agens* in *patiens* glagolskega

⁵ **Podovršenje (perfektivizacija)** nedovršnih glagolov z dodajanjem predpone (prefiksacija) ni zajelo vseh glagolov. V praslovanščini in ponekod v slovanskih jezikih so **nedovršni** (bili) nekateri **sestavljene stanjski glagoli** (stcsl. *sz-stojati* ‘biti sestavljen’, *pri-sěděti* ‘sedeti pri nekom, nečem’, *na-ležáti* ‘ležati na nekom, nečem’, *o-dřzěti* ‘prijemati, obvladovati’, *za-viděti* ‘zavidati’, *sz-věděti* ‘vedeti, razumeti’, *po-mněti* ‘spominjati se’, *pre-zřěti* ‘gledati koga’) (Miklosich 1883: 311–313, Vondrák 1928: 375–376).

⁶ **Poprehodjenje (tranzitivizacija)** neprehodnih glagolov z dodajanjem predpone (prefiksacija) ima svoj izvor zelo verjetno v besednih zvezah z glagolom premikanja in brezpredložnim tožilnikom smeri (**jiti travo*), ki so se nato lahko razširile s krajevnim prislovom (**na jiti travo / *jiti na travo*), pri čemer je bil tožilnik smeri ob glagolu s preverbo interpretiran kot predmetni tožilnik, glagol pa kot prehodni.

⁷ Pojem *vrste glagolskih dejanj* se pojavlja npr. v Toporišič 1976: 288–290, 2000: 351–353, pojem *glagolska vrstnost* pa v Merše 1995: 21.

dogajanja (Meier-Brügger 2010: 298).⁸ V praindoevropsščini se je vrsta glagolskega dejanja (kavzativ, iterativ, deziderativ, intenziv, esiv) izražala s prevojem v korenu in glagolskimi priponami (LIV 1998 (2001): 22–25, Stempel 1999: 26–29, Meier-Brügger 2001 (2010): 305–307, Dular 1983, Šekli 2011a, 2011b), slednjim pa so se pozneje v praslovanščini in slovanskih jezikih pridružile še glagolske predpone. Tudi vrsta glagolskega dejanja je povezana z glagolskim vidom in glagolsko prehodnostjo. Tu predstavljena tipologija vrst glagolskih dejanj v slovenščini (podobno je (bilo) tudi v pozni praslovanščini in drugih slovanskih jezikih) skuša biti ob upoštevanju kategorialnosti vrst glagolskih dejanj čim manj konkretna, »slovarska«, in čim bolj abstraktna, »slovnična«.⁹

Glede na potek (tj. začetek, konec, trajanje; enkratnost, ponavljajnost) in količino (tj. majhna, velika, polna mera; razmeščenost) glagolskega dogajanja, ki je povezana z glagolskim vidom [nedovršnost : dovršnost], imajo glagoli naslednje pomene: a) **inkohativni**¹⁰ (ingresivni, inceptivni) oz. začetnostni, tj. začetek [dovršnost] (*v-žgáti, na-čéti, vz-ljubíti, pri-žgáti, ob-ležáti, pre-govoríti, po-gnáti, raz-veselíti, za-péti*); b) **terminativni** (egresivni, finitivni, efektivni), tj. konec [dovršnost] (*iz-délati, od-péti, do-réči, raz-sodíti, za-dáviti*); c) **fientivni**, tj. prehajanje v stanje, lastnost, istovetnost [nedovršnost] (*sah-ní-ti, zelen-ě-ti, kamen-ě-ti*); č) **esivni**, tj. doseženo stanje, lastnost, istovetnost [nedovršnost] (*sed-ě-ti, živ-ě-ti, gospodár-i-ti*); d) **punktualni** (momentani), tj. sovpad začetka in konca [dovršnost] (*dah-ní-ti*); e) **durativni** (kurzivni), tj. trajanje [nedovršnost] (*díh-a-ti*); f) **perdurativni**, tj. celostnost omejenega trajajočega dejanja [dovršnost] (*pre-spáti*); g) **semelfaktivni**, tj. enkratnost [(ne)dovršnost] (*nés-ti*), in **iterativni** (frekventativni), tj. ponavljanje [nedovršnost] (*nos-í-ti*); h) **delimitativni** (deminutivni), tj. majhna mera [dovršnost] (*na-gnítí, pri-préti, po-čákati, za-kričáti*); i) **intenzivni**, tj. velika mera [(ne)dovršnost] (*ma-há-tí, pre-gréti, raz-boléti se*); j) **saturativni** (kumulativni),¹¹ tj. polna mera [dovršnost] (*na-líti, na-jésti se*); k) **distributivni**, tj. razmeščenost (*po-skákati, po-zapréti*).¹² Obstajajo tudi glagoli višje stopnje tvorjenosti z več vrstami glagolskega dejanja (delimitativni *po-pí-ti* 'malo piti' → delimitativni + iterativni *po-pí-va-ti* 'večkrat malo piti').

⁸ Pojem *glagolsko dogajanje* ustreza nem. *Verbalgeschehen* (Meier-Brügger 2010: 298), podobno je *glagolski dogodek* (Toporišič 2000: 348). Pojem *dogajanje* je tu nadpomenka pojmom *dejanje* (*actio*) in *stanje* (*status*).

⁹ Tipologija vrst glagolskih dejanj v Toporišič 2000 se zdi zelo »slovarska« (pojavljajo se npr. pomeni kot 'zaznati, pojasniti', 'neprimerno, slabo opraviti dejanje', 'uničiti, zrabiti, poškodovati (se)' ipd.), medtem ko je tipologija v Merše 1995, ki se teoretično naslanja na rusko vidoslovno literaturo, veliko bolj »slovnična«. Tukajšnja tipologija v večini primerov sledi tipologiji v Merše 1995, pri čemer so zaradi imenovane težnje po abstraktnosti nekateri pomeni združeni (npr. prekomernost, polna mera in določena količina v saturativni pomen).

¹⁰ V slovenščini se pojavljata pojma **inkohativni** (npr. v Ramovš 1952: 127, Kopriva 1989: 100, Snoj 2016 (1997): 23) po lat. (*verbum*) *inchoativum* in **inchoativni** (npr. v Merše 1995: 287) kot npr. nem. *inchoativ*, rus. *инхоативный*.

¹¹ Nekateri avtorji posebej ločijo kumulativni pomen (tip *na-líti*) od saturativnega (tip *na-jésti se*) romena (Зализняк, Микаэлян, Шмелев 2015: 121–123).

¹² Pojem *razmeščenost* se pojavlja kot poimenovanje za podtip prislovnega določila kraja (Toporišič 2000: 620), za poimenovanje tipa vrste glagolskega dejanja pa pojem *razmahnenost* (Toporišič 2000: 353). Glede na to, da gre za enak pomen, ki ga pogosto izkazuje enakovzročna glagolskega predpona in predlog, se zdi za oba pojma smiselno uporabljati isto poimenovanje.

Glede na *agens* in *patiens* glagolskega dogajanja, ki sta povezana z glagolsko prehodnostjo [neprehodnost : prehodnost], imajo glagoli naslednja pomena: a) **kavzativni** (vzročni), povzročanje dejanja ali stanja [prehodnost] (*pi-ti* → *poj-ī-ti*, *bəd-ē-ti* → *bud-ī-ti*); b) **faktivni**, tj. delanje lastnosti, istovetnosti [prehodnost] (*bel-ī-ti*, *nēmč-i-ti*).

Od tu predstavljenega določanja vrste glagolskega dejanja na osnovi besedotvornih morfemov glagola (pripon in predpon), ki se poleg na indoevropskično opira predvsem na slavistično vidoslovno literaturo (Исаченко 1960: 209–300, Шведова idr. 1980: 596–605, Merše 1995: 286–317, Зализняк, Микаэлян, Шмелев 2015: 110–135), je treba ločiti **značaj glagolskega dejanja** (nem. Verbalcharakter, rus. характер глагольного действия, it. classe azionale). Slednji se določa na podlagi korenkega morfema glagola. Predvsem pri analizi germanskega jezikovnega gradiva, kjer vrsta glagolskega dejanja ni (več) določljiva na osnovi besedotvornih morfemov, se slednjo pogosto enači z značajem glagolskega dejanja (Vendler 1957, Comrie 1976, Quirk idr. 1972: 94–97, Eisenberg idr. 1998: 90–91, Tichy 2009 (2000): 121–123). Tovrstno izenačevanje se pri analizi slovanskega jezikovnega gradiva ne zdi potrebno, še posebej zato, ker v jezikoslovno analizo vnaša večjo stopnjo interpretativnosti (zanašanje na jezikovni občutek).

4. Glagolski vid

Glagolski vid (nem. Verbalaspekt, rus. глагольный вид, it. aspetto verbale, ang. grammatical aspect) je slovnična glagolska kategorija. V praindoevropsčini je bil glagolski vid pogojen s predmetnim pomenom glagolskega korena, kar se je posledično odražalo tudi v tvorbi glagolskih oblik. Pomeni glagolskega korena so bili durativni in punktualni (LIV 1998 (2001): passim, Meier-Brügger 2010: 298, 308–309): a) **durativni** (trajajoči) oz. imperfektivni (nedovršni) koreni so imeli prvotne tvorbe prezenta in drugotne tvorbe aorista (pie. **ued^h*- ‘vesti’: 3sg praes. **ued^h-e-ti* vs. 3sg praes. aor. **uēd^h-s-t* → psl. **vedti* > **vesti* ipf. ‘vesti, peljati’ > sln. *vésti*); b) **punktualni** (netrajajoči) oz. perfektivni (dovršni) glagoli so imeli prvotne tvorbe aorista in drugotne tvorbe prezenta (pie. **sed-* ‘sesti’: 3sg aor. **sed-t* vs. 3sg praes. praes. **si-sd-e-* → psl. **sěditi* > **sěsti* pf. ‘sesti’ > sln. *sěsti*). V praslovanščini in slovanskih jezikih se je izražanju glagolskega vida s korenem (*vésti* : *sěsti*) ali tudi s pripono (tvorba vrst glagolskega dejanja: *sah-nī-ti*, *sed-ē-ti*, *lež-á-ti* : *dah-nī-ti*; tvorba drugotnih nedovršnikov: *pād-a-ti*, *po-žīr-a-ti*) po gramatikalizaciji preverbov pridružilo še izražanje s predpono (*pisāti* : *na-pisāti*).¹³

Podobno kot ima glagolska pripona (verbalni sufixs) nesestavljenih in sestavljenih drugotnih nedovršnikov (neprefiguriranih in prefiguriranih sekundarnih imperfektivov) slovnični pomen nedovršenosti (imperfektivnosti), saj se z njeno pomočjo dogaja **ponedovršenje nesestavljenih in sestavljenih dovršnikov imperfektivizacija neprefiguriranih in prefiguriranih perfektivov** (**pad-ø-ti* > *pásti* pf. : *pād-a-ti* ipf., *po-žīr-ø-ti* pf. : *po-žīr-a-ti* ipf.), ima gramatikalizirana

¹³ Gramatikalizacija je jezikovna sprememba, pri kateri se leksem, ki ima polni predmetni, slovski (leksikalni) pomen, spremeni v besedotvorni ali pregibalni slovnični morfem, ki ima besedotvorni oz. pregibalni slovnični (gramatični) pomen (o gramatikalizaciji prim. npr. Meillet 1912: 131, Kuryłowicz 1965: 52, Lehmann 1982 (2002): 10–11, Hopper in Traugott 1993 (2003): 4, Ferraresi 2014: 1).

glagolska predpona (verbalni prefiks) sestavljenih dovršnikov (prefigiranih perfektivov) slovnični pomen dovršnosti (perfektivnosti), saj se z njeno pomočjo dogaja **podovršenje nesestavljenih nedovršnikov (perfektivizacija neprefigiranih imperfektivov)** (*pisáti* ipf. : *na-pisáti* pf.). O gramatikalizaciji glagolske predpone je mogoče govoriti samo v primeru, ko imata nesestavljeni nedovršnik in sestavljeni dovršnik enak slovarski pomen, razlikujeta pa se samo v glagolskem vidu. Medtem ko je ponedovršenje dovršnikov s pomočjo glagolske pripone v slovanskih jezikih vsaj potencialno v celoti gramatikalizirano, pa je podovršenje nedovršnikov s pomočjo glagolske predpone precej bolj redko.

Do gramatikalizacije glagolske predpone v smislu izražanje dovršnosti lahko pride v primeru, ko ima predpona krajevni pomen, ki je že prisoten v slovarskem pomenu glagola; pojav se imenuje **pomenska subsumpcija**, predpona pa (**čisto**)vidska predpona (Исаченко 1960: 155–159, Petr idr. 1986: 182–183, Шведова idr. 1980: 586–588, Зализняк, Микаэлян, Шмелев 2015: 93) (*sejáti* ‘noter’ : *v-sejáti*, *pisáti* ‘gor’ : *na-pisáti*, *rásti* ‘navzgor, gor’ : *vz-rásti* ≥ *z-rásti*, *ruváti* ‘ven’ : *iz-ruváti*, *zeleněti* ‘okoli’ : *o-zeleněti*, (*ne*) *móci* ‘stran, proč’ : *ob-nemóci*, *krásti* ‘stran, proč’ : *u-krásti*, *vřtati* ‘skozi’ : *pre-vřtati*, *kazáti* ‘po površini’ : *po-kazáti*, *třgati* ‘narazen’ : *raz-třgati*, *třěti* ‘skupaj’ : *s-třěti*).

5. Glagolske predpone v slovenščini

Prikazani so pomeni posameznih glagolskih predpon v slovenščini, pri čemer si po vrstnem redu sledijo krajevni pomen, pomen vrste glagolskega dejanja in dovršni pomen.¹⁴ Ker se pomen glagolske predpone določa na osnovi slovarskega pomena glagola, je stopnja intepretativnosti precej visoka; neredko se rešitve od avtorja do avtorja (Miklosich 1883: 195–249, Bajec 1959, Merše 286–317, Toporišič 2000 (1976): 214–223, 348–353)¹⁵ precej razlikujejo.¹⁶

Predpona psl. ***vъ(n)-** > sln. **v(n) ≥ u-**:¹⁷ a) **ilativni pomen ‘v notranjost, noter’**, navadno ob nestanjskih glagolih, lahko s predlogom z ilativnim pomenom psl. ***vъ(n)_{acc}** > sln. **v_{acc}** kot v *v-stopíti* v (*v-gněsti*, *v-plěsti*, *v-bósti*, *v-pásti*, *v-vésti* star. ≥ *u-vésti*, *v-něsti*, *v-lěsti* nar. ‘vstopiti’, *v-dólbsti*, *v-prěči*, *v-bíti*, *v-líti*, *v-děti*, *vn-íti* star. ‘vstopiti’, *u-gríziniti*, *v-kleníti*, *v-ríniti*, *v-takníti*, *v-cepíti*, *v-lomíti*, *v-ložíti*, *v-stopíti*, *v-mešáti*, *v-zidáti*, *v-rězati*, *v-tkáti*; leksikalizirano *vn-ěti* ‘*zgrabiti,

¹⁴ Geneza jezikovnih pojavov se odraža v njihovi tipologiji. Na to, da mora jezikovni opis na sinhroni ravni posredno odražati prvotno jezikovno stanje in s tem jezikovne spremembe na diahroni ravni, je opozoril že Ferdinand de Saussure (1857–1913), na primer pri načinu poimenovanja litovskih naglasnih tipov: »On peut seulement s’efforcer de trouver des sigles appropriés, qui tout en indiquant avec précision l’accent moderne, rappellent constamment ce qu’était cet accent dans le premier système« (de Saussure 1896: 158).

¹⁵ Najbolj natančna obravnava geneze in tipologije predlogov/predpon in njihovih pomenov v slovenščini je v Bajec 1959.

¹⁶ Zledi glagolov so navajani po zaporedju nedoločniških glagolskih vrst (I. psl. **-o-* > sln. **-o-*, II. psl. **-no-* ≥ sln. *-ni-*, III. psl. **-ě-/*’-a-* > sln. *-e-/*-a-*, IV. psl. **-i-* > sln. *-i-*, V. psl. **-a-*, **-ja-*, **-va-* > sln. *-a-*, *-ja-*, *-va-*, VI. psl. **-ov-a-/*’-ev-a-* > sln. *-ov-a-/*-ev-a-*, VII. brezpriponski glagoli. Podan je samo besedotvorno prvotni, motivirajoči člen vidskega para, ob pojavljanju naglasnih dvojnic je podana naglasno bolj arhaična.

¹⁷ V narečni slovenščini je prišlo do sovpadanja vzglasnih **u-*, **vъ-*, v knjižni/standardni slovenščini pa se zaradi neenotnega etimološko-zgodovinskega knjiženja psl. **u-*, **vъ-* > knj. sln. *u-*, *v-* včasih v položaju pred soglasnikom za **vъ-* pojavlja tudi *u-*.

vzeti noter'); b) **inkohativni** pomen predvsem s stanjskimi glagoli (*u-ležáti se, v-živěti se; v-nětiti, v-žgáti*); c) **dovršni** pomen (*v-sadíti, v-sejáti*).¹⁸

Predpona psl. ***na-** > sln. **na-**: a) **sublativni** pomen '**na površino, gor**', lahko s predlogom s sublativnim pomenom psl. **na_{acc}* > sln. *na_{acc}* kot v *na-ložiti na* (*na-bósti, na-vrěči, na-bíti, na-súti, na-děti, na-takniti, na-lepiti, na-ložiti, na-saditi, na-valiti, na-mázati, na-pejčati*); leksikalizirano *ná-jti* '*iti na', *na-pásti* '*pasti na'); b) **saturativni** pomen, ki je morda nastal s pomenskim stikom tipa **na-suti* + *Sub_{acc}* + **na_{acc}* '*nasuti kaj gor na kaj' in tipa **na-suti* + *Sub_{gen}* '*nasuti česa (do vrha)' (nepovratni glagoli: *na-krásti, na-prěsti, na-mólsti, na-těpsti, na-těči se, na-pěti, na-žěti, na-cvrěti, na-kláti, na-mlěti, na-líti, na-cepiti, na-drobiti, na-grabiti, na-kositi, na-loviti, na-měriti, na-pojiti, na-pólniti, na-prositi, na-sítiti, na-tláčiti, na-rézati, na-sěkati, na-bráti*; povratni glagoli: *na-píti se, na-klečáti se, na-ležáti se, na-spáti se, na-čuditi se, na-hoditi se, na-glědati se, na-igráti se, na-veličáti se, na-plesáti se, na-skakáti se, na-jěsti se*),¹⁹ ter **inkohativni** pomen (*na-čěti, na-glědati, na-třgati, na-vřtáti, na-žágati*), s katerim je pomensko stičen **delimitativni** pomen, npr. **na-lomiti* '*začeti lomiti' oz. '*malo lomiti' (*na-gniti, na-lomiti, na-smejáti se*); c) **dovršni** pomen (*na-pásti* (*sněg*), *na-brusiti, na-soliti, na-točiti, na-učiti, na-váditi, na-pisáti, na-rísati*).

Predpona psl. ***vъz-** > sln. **vъz-** > **v-** (pred korenem z vzglasnimi **s-, *z-, *š-, *ž-*), ≥ **z-/s-**: a) **sublativni** pomen '**(od spodaj) navzgor, gor**', predvsem ob glagolih premikanja, lahko s predlogom s sublativnim pomenom psl. **na_{acc}* > sln. *na_{acc}* kot v *vz-digniti na* (*vz-něsti, vz-pěti se, v-státi* (*v-stānem*), *vz-íti, vz-digniti, vz-nikniti, vz-kipěti, vz-letěti*), (*vz-gojiti, s-hoditi, (v)z-rediti*); leksikalizirano *vz-ěti* '*zgrabiti, vzeti gor', in pomen '**nazaj**' (*vz-držáti se*); leksikalizirano *vz-dáti* zastar. '*dati nazaj' ≥ 'zaželeti, voščiti'); b) **inkohativni** pomen (*vz-cvěstí, vz-klíti, vz-dihniti, vz-klikniti, s-pómniti, vz-plameněti, (v)z-držáti, z-báti se, z-bolěti, (v)z-buditi, (v)z-dramiti, vz-dražiti, vz-ljubiti, vz-radostiti, vz-trepětáti, v-žgáti*); c) **dovršni** pomen (*z-rásti, z-lěsti*).

Predponi psl. ***jъz-** > sln. **iz-** ≥ **s-** in psl. ***vy-** > nar. sln. **vi-**: a) **elativni** pomen '**iz notranjosti, ven**', lahko s predlogom z elativnim pomenom psl. **jъz_{gen}* > sln. *iz_{gen}* kot v *iz-/vi-gnáti iz* (neprehodno: *iz-pásti, iz-/vi-lěsti, iz-těči, iz-plúti, iz-íti, iz-stopiti*; prehodno: *iz-bósti, iz-věsti, iz-/vi-něsti, iz-/vi-dólbsti, iz-prěči, iz-žěti, iz-bíti, iz-líti, iz-/vi-píti, iz-dihniti, iz-ríniti, iz-takniti, iz-tisniti, iz-govoriti, iz-ložiti, iz-streliti, iz-vabiti, iz-/vi-bráti, iz-/vi-gnáti, iz-/vi-kopáti, iz-/vi-rézati, iz-/vi-práti*); b) **terminativni** pomen, pri čemer se ob glagolu lahko še pojavljajo predlogi z ablativnim pomenom v širšem pomenu, tj. z elativnim pomenom psl. **jъz_{gen}* > sln. *iz_{gen}* in delativnim pomenom psl. **sъ(n)_{gen}* > sln. *s/z_{gen}* (*iz-věsti, iz-brisati, iz-klesáti, iz-sěkati, iz-tesáti, iz-kováti, iz-dělati*) ter z ablativnim pomenom v

¹⁸ Primerjalno gradivo izkazuje tako predpono psl. **vъ(n)-* (mak. 2sg praes. *всадиш, всееш*, blg. 2sg praes. *всадиш, всееш*) kot tudi predpono psl. **u-* (rus. *усадить, усеять*, polj. *usadzić, usiac*, češ. *vsadit*, slš. *vsaditi*).

¹⁹ V slovističnem jezikoslovju sta v sln. *smejati se, misliti si* morfema *se, si* definirana kot postfiks/popona (Toporišič 1992: 195, 198, 2000: 108–109). V germanističnem in rusističnem jezikoslovju na primer pa sta v tipih nem. *red-en* → *Ge-red-e*, rus. *пить* → *на-пить-ся* nem. *Ge...-e* in rus. *на...-ся* analizirana kot nem. Zirkumfix (Fleischer, Barz ⁴2012 (¹1969): 54), rus. циркумфикс (Зализняк, Микаэлян, Шмелев 2015: 111, 123), tj. **cirkumfiks/obpona**. Podobno bi lahko tudi v sln. *píti* → *na-píti se* predpono *na-* in popono *se* skupaj definirali kot obpono.

ožjem pomenu psl. **otb*_{gen} > sln. *od*_{gen} (*iz-posoditi, iz-prositi, iz-siliti, iz-bojevati*) ali pa že ne več (*iz-péti se, iz-goréti, iz-noréti se, iz-čístiti, iz-mísliti, iz-sušiti, iz-mériiti, iz-učítii, iz-strádati, iz-kazáti*); c) **dovršni** pomen (*s-kazíti, s-páčiti, iz-prazníti, iz-brúhati, iz-kljívati, iz-pljívati, iz-ruváti, iz-brisáti*).

Predpona psl. **sъ(n)*⁻¹ > sln. *s(n)*/*sə*/*z*⁻¹ ima **delativni** pomen ‘(od zgoraj) navzdol, dol’, lahko s predlogom z delativnim pomenom psl. **sъ(n)*_{gen} > sln. *s/z*_{gen} kot v *sn-éti s/z* (*s-pásti, sə-sésti se, *s-vlěči > slěči, sn-éti, sə-súti, sə-z-úti, s-pustíti, s-kladíti, sə-stopíti*).

Predpona psl. **pri-* > sln. *pri-*: a) **adlativni** pomen ‘v bližino, zraven’ (prvotno adesivni pomen *‘v bližini, ob, pri’ oz. adlativni pomen *‘v bližino, zraven’, pri čemer se v slovenščini ob glagolih pojavlja predvsem slednji), lahko s predlogi z direktivnim pomenom, tj. z adlativnim pomenom psl. **kъ(n)*_{dat}, **do*_{gen} > sln. *k/h*_{dat}, *do*_{gen} ter ilativnim pomenom psl. **vъ(n)*_{acc} > sln. *v*_{acc} in sublativnim pomenom psl. **na*_{acc} > sln. *na*_{acc}, kot v *pri-nésti k, do, v, na* (*pri-rásti, pri-sésti, pri-véstii, pri-néstii, pri-lěsti, pri-těči, pri-vlěči, pri-stríči, pri-péti, pri-bíti, pri-líti, pri-šítii, pri-štěti, pri-děti, pri-spěti, prítii, pri-maknítii, pri-bežáti, pri-hitěti, pri-letěti, pri-lepítii, pri-ložítii, pri-slonítii, pri-stopítii, pri-stáviti, pri-vabítii, pri-blížati, od-dírjati, pri-mešáti, pri-klicáti, pri-pejláti, pri-pisáti, pri-vezáti, pri-kováti, pri-gnáti, pri-dáti*; preneseno *pri-hranítii, pri-možítii, pri-služítii, pri-ženítii, pri-dělati, pri-igráti*); b) **delimitativni** pomen (*pri-pěči, pri-stríči, pri-prěti, pri-krítii, pri-grízniiti, pri-vzdignítii, pri-smodítii, pri-rězati*) in **inkohativni** pomen (*pri-čěti, pri-ljubítii se, pri-kazáti, pri-žgáti*).

Predpona psl. **obъ-*, **o(b)*⁻¹ > sln. *o(b)*⁻¹: a) **abesivni** pomen ‘stran, proč’ (*o-móci/o-māgati, ob-gláviti, ob-úpati, o-bráti*);²⁰ b) **dovršni** pomen (*ob-ne-móci*).

Predpona psl. **obъ-*, **o(b)*⁻² > sln. *o(b)*⁻²: a) **cirkumlativni** oz. **cirkumesivni** pomen ‘okoli, okrog’ (*o-grístii, ob-jěti, ob-líti, ob-súti, ob-šítii, *ob-vítii > obítii* star. > ovítii, *o-děti, ob-ítii (ob-ídem), ob-letěti, o-zrěti se, o-gráditi, o-klěstítii, ob-ložítii, o-glědati, ob-jádrati, ob-zidáti, ob-žāgati, o-kopáti, o-metáti, o-pāsati, ob-rězati, o-sěkati, ob-vezáti, ob-dáti*); b) **inkohativni** pomen ob stanjskih glagolih (*ob-čepěti, ob-ležáti, ob-molčáti, ob-seděti, ob-státi, ob-tičáti, ob-visěti, ob-držáti*); c) **dovršni** pomen (*o-krástii, o-pěči, o-plěti, o-brítii, o-kováti, ob-rodítii, o-rošítii, o-vádítii, o-klevetáti*), ki je še posebej opazen ob izpridevniških stanjskih glagolih na *-e/-a-ti* s pomenom pridobivanja lastnosti (*o-bleděti, o-slaběti, o-starěti, o-saměti, ob-ubōžati, o-zeleněti*) in ob izsamostalniških stanjskih glagolih na *-e/-a-ti* s pomenom pridobivanja istovetnosti (*o-kameněti, o-vdověti*) ter pri izpridevniških faktitivih na *-i-ti* (*o-bogatíti, o-slabítii, o-slepítii*) in izsamostalniških glagolih na *-i-ti* (*o-blátiiti, o-možítii, o-solítii, o-bremenítii, o-ženítii*).

Predpona psl. **u-* > sln. *u-*: a) **ablativni** pomen ‘stran, proč’, lahko s predlogi z ablativnim pomenom v širšem pomenu, tj. z ablativnim pomenom v ožjem pomenu psl. **otb*_{gen} > sln. *od*_{gen} ter z elativnim pomenom psl. **ъz*_{gen} > sln. *iz*_{gen} in delativnim pomenom, psl. **sъ(n)*_{gen} > sln. *s/z*_{gen}, kot v *u-bežáti od, iz, s/z* (glagoli premikanja: *u-těči, u-ítii, u-bežáti*; glagoli nepremikanja: *u-třgati, u-rězati* nar. ‘odrezati’) ter **delativni** pomen ‘dol’ (glagoli premikanja: *u-pásti, u-sésti se, u-lěči se, u-drěti se, u-grězniti se*) in z njim soroden preneseni **slabšalni** pomen v

²⁰ Pri glagolih kot *o-brusítii, o-lupítii, ob-rězati* ni mogoče z gotovostjo reči, ali gre za predpono *o(b)*- z abesivnim ali za enakozvočno predpono *o(b)*- s cirkumlativnim oz. cirkumesivnim pomenom.

smislu napačno ali slabo opravljeno dejanje (glagoli nepremikanja: *u-stríči se, u-štéti se, u-žágati se*); b) **dovršni** pomen (*u-krásti, u-stréči, u-mréti, u-bíti, u-míti, u-žíti, u-gréti, u-gasníti, u-toníti, u-venéti, u-slíšati, u-trpéti, u-vidéti, u-dáriti, u-dušíti, u-lovíti, u-moríti, u-stáviti, u-strašíti, u-strelíti, u-čákati, u-kazáti*).

Predpona psl. ***o(t)-, *otъ-** > sln. **o(t)-, o(d)-**: a) **ablativni** pomen '**stran, proč**', lahko s predlogi z ablativnim pomenom v širšem pomenu, tj. z ablativnim pomenom v ožjem pomenu psl. ***otъ_{gen}** > sln. **od_{gen}** ter z elativnim pomenom psl. ***jъz_{gen}** > sln. **iz_{gen}** in delativnim pomenom, psl. ***sъ(n)_{gen}** > sln. **s/z_{gen}**, kot v *od-skočíti od (od-pásti, od-nésti, od-téči, od-vréči, od-vzéti, od-zréti, od-bíti, od-líti, od-píti, od-plúti, od-íti, od-štéti, od-grízniti, od-makníti, od-ríniti, od-lepíti, od-lomíti, od-pustíti, od-skočíti, od-stopíti, od-stáviti, od-dirjati, od-žágati, od-pásati, od-peljáti, od-rézati, od-sékati, od-tígati, od-gnáti, od-dáti*; preneseno: *od-dahníti se, od-mrzníti, od-počíti si, od-krížati se, od-mírati, od-plačáti, od-žéjati se, od-povédáti*); b) **terminativni** pomen (*od-cvásti, od-péti, od-molíti, od-zvoníti, od-igráti, od-kášljati se*).

Predpona psl. ***do-** > sln. **do-**: a) **adlativni** pomen '**v bližino, zraven**', lahko s predlogom z direktivnim pomenom, tj. z adlativnim pomenom psl. ***къ(n)_{dat}**, ***do_{gen}** > sln. **k/h_{dat}**, **do_{gen}** ter itativnim pomenom psl. ***въ(n)_{acc}** > sln. **v_{acc}** in sublativnim pomenom psl. ***na_{acc}** > sln. **na_{acc}**, kot v *do-spéti do (do-séči, do-íti, do-spéti, do-skočíti, do-stáviti, do-dáti*; preneseno *do-péči, do-líti, do-ložíti, do-solíti, do-kúhati, do-plačáti, do-zidáti*); b) **terminativni** pomen (*do-réči, do-rásti, do-tólči, do-trpéti, do-nosíti, do-služíti, do-čákati, do-délati, do-klicati, do-povédáti*).

Predpona psl. ***per-** > sln. **pre-**:²¹ a) **perlativna** pomena '**skozi**', lahko s predlogom psl. ***skvozъ_{acc}** > sln. **skôzi_{acc}** kot v *pre-bósti skôzi (pre-bósti, pre-gnésti, pre-grísti, pre-stríči, pre-dréti, pre-bíti (léd), pre-gníti, pre-níkniti, pre-cedíti, pre-močíti, pre-piháti, pre-vítati, pre-žágati, pre-glódati, pre-rézati, pre-sékati)*, in '**preko, čez**', lahko s predlogom psl. ***čerzъ_{acc}** > sln. **č(r)ez_{acc}** kot v *pre-plávati čez (pre-plésti, pre-rásti, pre-brésti, pre-vléči, pre-téči, pre-kríti, pre-plúti, pre-íti, pre-letéti, pre-brodíti, pre-plavíti, pre-skočíti, pre-stopíti, pre-črtati, pre-plávati*; preneseno *pre-séči, pre-vpíti, pre-slíšati, pre-zréti, pre-glasíti, pre-mágati*), ki sta tesno povezana s pomenom '**z izhodišnega mesta na ciljno mesto**', pogosto s predlogi z ablativnim pomenom v širšem pomenu in direktivnim pomenom kot v *pre-nésti od, iz, s/z ... k, do, v, na (pre-nésti/pre-nášati, pre-líti (vino), pre-makníti, pre-hodíti, pre-ložíti, pre-selíti, pre-stáviti, pre-točíti, pre-sedláti, pre-vážati, pre-peljáti, pre-dáti*; preneseno s pomenom prenos iz ene oblike v drugo: *pre-obléči, pre-líti (zvonôve), pre-ob-ú-ti, pre-víti, pre-krstíti, pre-rodíti, pre-stláti, pre-vezáti, pre-kováti, pre-délati, pre-zidáti*); b) **intenzivni** pomen, povezan s pomenom 'preko, čez' (*pre-tépsi, pre-zébsti, pre-kléti, pre-gréti, pre-čístiti, pre-glasíti, pre-hvalíti, pre-kadíti, pre-mlatíti, pre-mráziti, pre-obložíti, pre-solíti, pre-strašíti, pre-sušíti, pre-bičáti, pre-plačáti*) in z njim soroden **perdurativni** pomen, povezan s pomenom 'skozi' (*pre-bíti (nôč), pre-čúti, pre-státi (pre-stánem), pre-bdéti, pre-klečáti, pre-ležáti, pre-sedéti, pre-smrčáti, pre-státi, pre-spáti, pre-trpéti, pre-ždéti, pre-nočíti, pre-zímiti, pre-kášljati, pre-strádati, pre-jokáti, pre-drémáti, pre-pijančeváti*; nekoliko preneseno: *pre-štéti, pre-vrníti, pre-hodíti, pre-gáziti, pre-*

²¹ Glagolska predpona psl. ***per-** > sln. *pre-* je sorodna s predpono psl. ***pr-o-** > sln. **pr-o-**, ki je imela prvotno krajevni pomen ***'naprej, pred, za'**. V slovenščini je bila v večini primerov nadomeščena s predpono psl. ***per-** > sln. *pre-* (*pro-dáti, pro-stréti* → *pró-stor*, nar. tudi *pre-dáti* 'prodáti', *pre-stréti* → *pre-stór*).

mériti, pre-mísliti, pre-prosíti, pre-glédati, pre-vôhati, pre-bráti, pre-iskáti), ter manj pogost **inkohativni** pomen (*pre-bledeíti, pre-govoríti*); c) **dovršni** pomen (*pre-budíti, pre-dramíti, pre-prosíti*).

Predpona psl. ***po-** > sln. **po-**: a) **distributivni** pomen 'razmeščeno po površini', lahko s predlogom z distributivnim pomenom psl. **po*_{loc} > sln. *po*_{loc} kot v *po-trésti po* (*po-trésti, po-líti, po-solíti, po-pisáti, po-sípati, po-brúhati, po-sedéti, po-ležáti, po-hodíti*),²² in sicer osebkovo distributivni ob neprehodnih glagolih razmeščenost dejanja na več osebkov (*po-léči, po-mréti, po-mízniti, po-sahnúti, po-za-spáti, po-cépati, po-pádati, po-skakáti*) in predmetno distributivni ob prehodnih glagolih razmeščenost dejanja na več predmetov (*po-krásti, po-grísti, po-kláti, po-bíti, po-s-kríti (se), po-béšiti, po-dáviti, po-dušiti, po-izgubíti, po-kladíti, po-kléštiti, po-kuríti, po-lovíti, po-moríti, po-možiti, po-storíti, po-strelíti, po-ženiti, po-křpati, po-plačáti, po-rôpati, po-stréljati, po-žágati, po-rézati, po-sékati, po-třgati, po-zobáti, po-bráti; po-za-préti, po-za-kleníti*);²³ b) **delimitativni** pomen v smislu razmeščenost dejanja v prostoru ali času, tj. na raznih mestih ali v raznih časih, posledično v majhni meri (*po-klečáti, po-ležáti, po-sedéti, po-smejáti se, po-spáti, po-státi (po-stojím), po-čákati*);²⁴ *po-molíti se, po-mudíti se, po-břskati, po-igráti se, po-kramljáti, po-nagajáti, po-vôhati, po-píhati, po-plesáti, po-třpati*)²⁵ in temu soroden **inkohativni** pomen (*po-nésti, po-letéti, po-gnáti*); c) **dovršni** pomen (*po-nésti, po-mólsti, po-zébsti, po-téči, po-vlěči, po-žřéti, po-píti, po-íti, po-noréti, po-letéti, po-rděti, po-čistíti, po-gasíti, po-hvalíti, po-kváríti, po-rabíti, po-sušiti, po-trátíti, po-trošiti, po-vabíti, po-kljúkati, po-sřkati, po-kazáti, po-klicati, po-peljáti, po-pljuváti, po-srěhati, po-žgáti, po-sejáti, po-jěsti*).

Predpona psl. ***orz-** > sln. **raz-** ≥ **z-/s-**: a) **distributivni** pomen 'narazen', tj. 'na razne strani, na razna mesta', in sicer osebkovo distributivni ob neprehodnih glagolih (premikanja) navadno na več osebkov (več osebkov: *raz-lěsti se, raz-íti se, raz-bežáti se, raz-letéti se*; en osebek: *raz-téči se, raz-dišáti se, raz-pôčiti se*) in predmetno distributivni ob prehodnih glagolih navadno na več predmetov (*raz-sěsti, raz-věsti, raz-nésti, raz-těpsti, raz-vlěči, raz-pěti, raz-drěti, raz-prěti, raz-kláti, (ra)z-bíti, raz-súti, raz-delíti, raz-grabíti, raz-ložiti, raz-mestíti, raz-pustíti, raz-stáviti, raz-oběšiti, raz-kládati, raz-páratí, raz-žágati, raz-mázati, raz-metáti, raz-sěkati, raz-třgati, raz-gnáti, raz-dejáti, raz-dáti*),²⁶ včasih **nikalni** pomen, tj. nasprotno dejanje (*raz-křiti, raz-odéti, raz-váditi, raz-břzdati, raz-motáti, raz-vezáti*); b) **intenzivni**

²² Navadno prihaja do spremembe glagolske vezljivosti (*pisáti po zřdu* : *po-pisáti zřd, ležáti po trávi* : *po-ležáti trávo*).

²³ Osebek oz. predmet je množinski ali izpeljanka s pomenom skupnost (*nomen collectivum*), njegov potencialni prilastek je pridevniški celotni zaimek *vsa* ([*vse*] žabe poskačejo v vodo, pri tej hiši so vsi pomrli, vse listje je popadlo z drevja; poklala in razprodala je vso živino, pozapretí [*vsa*] okna, vrata (SSKJ 2)).

²⁴ Tovrstni pomen naj bi se pojavljal pri glagolih tipa *po-lěgati, po-sědati, po-stájati* 'stati večkrat krajši čas', *po-hájati, po-pívati*. Ker gre za drugotne nedovršnike iz sestavljenih dovršnih glagolov *po-lěči, po-sěsti, po-státi, *po-íti/*po-hoditi, po-píti*, je tovrstni pomen treba razlagati kot delimitativni (*po-píti*) + iterativni (*po-pívati*).

²⁵ Pojavlja se potencialno prislovno določilo količine *málo* (*málo še poplěšemo, potěm pa grěmo* (SSKJ 2)).

²⁶ Prvotno neprehodni glagoli (*raz-sěsti, lěsti, řti, bežáti, letéti, téči, dišáti, pôčiti*) s prepodno *raz-* postanejo prehodni (*raz-sěšiti*) oz. imajo tudi povratni *se* (*raz-lěsti se, raz-íti se, raz-bežáti se, raz-letéti se; raz-téči se, raz-dišáti se, raz-pôčiti se*), kar kaže na to, da predpona *raz-* poprehodni (tranzitivizira) prvotni neprehodni glagol.

pomen, nastal v tipu npr. *orz-grěti *‘greti na različne strani’ ≥ *‘močno greti’ (raz-cvəsti se, raz-rāsti se, raz-pāsti se, raz-vnėti, raz-grėti, raz-vpiti, raz-bolėti se, raz-beliti, raz-jasniti, raz-množiti, raz-nėtiti, raz-pėniti, raz-svetliti, raz-žaliti, raz-divjati (se), raz-igrati, raz-kuhati, raz-praskati), in z njim soroden **inkohativni** pomen (raz-dražiti, raz-huditi, raz-srditi, raz-veseliti, raz-jokati se), ki ju ni vedno mogoče z gotovostjo ločiti, ter s slednjim nasproten **terminativni** pomen (raz-soditi), ki je zelo redko; c) **dovršni** pomen (raz-rėzati, raz-sėkati, raz-trgati).

Predpona psl. *s**z**(n)-² > sln. **s(n)**-/sə-/z-²: a) pomen ‘**skupaj**’, tj. ‘v eno stran, na eno mesto’, in sicer ob neprehodnih glagolih več osebko, lahko s predlogom s pomenom ‘skupaj’ psl. *s**z**(n)_{instr} > sln. s/z_{instr} kot v *sn-iti se* s/z (*s-tėči se*, *sə-stāti se* (*sə-stānem se*), *sn-iti se*), in ob prehodnih glagolih več predmetov (*z-gnėsti*, *z-vėsti*, *z-nėsti*, *z-vlėči*, *s-pėti*, *z-biti*, *sə-šiti*, *sə-štėti*, *z-ložiti*, *sə-stāviti*, *z-vezāti*, *z-brāti*, *z-gnāti*, *s-tkāti*; leksikalizirano *z-dėti se* *‘deti se skupaj’); b) **dovršni** pomen (*s-pėči*, *s-trėti*, *z-mlėti*, *z-gniti*, *z-mfzniti*, *z-gorėti*, *s-kopnėti*, *z-družiti*, *z-grabiti*, *s-hraniti*, *z-nočiti se*, *s-pāriti*, *sə-siriti se*, *s-topiti*, **s-tvoriti* > *storiti*, *s-kuhati*, *sə-zidāti*, *s-česāti*, *s-pisāti*, *s-kovāti*, *sn-ėsti*).

Predpona psl. ***za-** > sln. **za-**: a) pomen ‘**zadaj**’ ob nekaterih glagolih premikanja v širšem pomenu, lahko s predlogom psl. ***za**_{acc} > sln. *za*_{acc} kot v *za-iti* *za*, *za-ložiti* za (*‘iti zadaj’: *za-iti* (*sōnce*), *za-stāti* (*za-stānem*), *za-toniti*; *‘dati zadaj’: *za-takniti*, *za-ložiti*, *za-pustiti*), in ob nekaterih glagolih stanja, lahko s predlogom psl. ***za**_{instr} > sln. *za*_{instr} kot v *za-držati* za (*za-stāti* (*za-stojim*), *za-držati*); pomenski prenosi ob glagolih premikanja v smeri *‘iti zadaj’ → *‘zaiti, skriti se, izgubiti se, zgrešiti’ (*za-iti* (*člōvek*), *za-brėsti*, *za-vėsti*, *za-pāziti*, *za-muditi*, *za-peljāti*; *za-rėči se*, *za-govoriti se*), ob prehodnih glagolih nepremikanja pa v smeri *‘dati zadaj’ → *‘zakriti, skriti, izgubiti, ovirati’ (*za-mėsti*, *za-grėbsti*, *za-vlėči*, *za-prėti*, *za-vrėti* (*avtomobil*), *za-strėti*, *za-kriti*, *za-sūti*, *za-dėti*, *za-grniti*, *za-kleniti*, *za-pahniti*, *za-takniti*, *za-graditi*, *za-sloniti*, *za-vėsiti*, *za-kopāti*, *za-māzati*, *za-zidāti*)²⁷ in dalje *‘priti ob, izgubiti’ (*za-piti*, *za-ležati*, *za-igrati*, *za-jėsti*; *za-rėči se*, *za-govoriti se*); b) **ihkohativni** pomen (*za-gristi*, *za-sėsti*, *za-čėti*, *za-pėti*, *za-zelenėti*, *za-dišāti*, *za-rdėti*, *za-smrdėti*, *za-spāti*, *za-želėti*, *za-bloditi*, *za-čuditi se*, *za-gospodariti*, *za-muditi*, *za-dihati*, *za-vihati*, *za-plāvati*, *za-dremāti*, *za-jokāti*, *za-pihati*, *za-plesāti*, *za-rėzati*, *za-žgāti*) in z njim soroden **delimitativni** pomen (pri glagolih s slovarskim pomenom zvočnega uresničevanja kot *za-vpiti*, *za-ječāti*, *za-šumėti*, *za-grmėti*, *za-kričāti*, *za-cviliti*, *za-trobiti*, *za-šepetāti*, *za-lājati*) ter z njim nasproten **terminativni** pomen (*za-bōsti*, *za-trėti*, *za-biti*, *za-klāti*, *za-celiti*, *za-dāviti*, *za-dimiti*, *za-dušiti*, *za-krožiti*, *za-rediti*, *za-strašiti*); c) **dovršni** pomen (*za-slišati*, *za-služiti*, *za-glėdati*).

Glagolske predpone poznejšega nastanka ohranjajo svoj prvotni krajevni pomen:²⁸ psl. ***podz** > sln. **pod** ‘spodaj’ s predlogom psl. ***podz**_{acc/instr} > sln. *pod*_{acc/instr} kot v *pod-stāviti* *pod* (*pod-prėti*, *pod-kuriti*, *pod-ložiti*, *pod-stāviti*, *pod-kovāti*, *pod-pirāti*, *pod-pisāti*), psl. ***nadz** > sln. **nad** ‘zgoraj’ s predlogom psl. ***nadz**_{acc/instr} > sln. *nad*_{acc/instr} (*nad-zidāti* *nad*) in psl. ***perdz** > sln. **pred** ‘spredaj’ s predlogom psl. ***perdz**_{acc/instr} > sln. *pred*_{acc/instr} (*pred-ložiti* *pred*, *pred-stāviti* *pred*).

²⁷ Glagoli tipa sln. *za-ježiti*, *za-mrėžiti* zelo verjetno niso glagolske sestavljenke, temveč izpeljanke iz predložne zveze (sln. *za + jėz* → *za-ježiti*; *za + mrėža* → *za-mrėžiti*).

²⁸ Gre za prvotne prislove s tipično prvino psl. ***-dz** > sln. ***-d** (psl. **po* : **podz* > sln. *po* : *pod*; psl. **na* : **nadz* > sln. *na* : *nad*; psl. **per* : **perdz* > sln. *pre* : *pred*).

6. Težnje v pomenskih spremembah pri postopnem slabljenju krajevnega slovarskega pomena glagolskih predpon

Pri analizi procesa postopnega slabljenja krajevnega slovarskega pomena glagolskih predpon na gradivu slovenščine je mogoče opaziti naslednje težnje (tendence) v pomenskih spremembah:

a) Predpone z ilativnim in sublativnim pomenom ob glagolih dejanja ter predpone s cirkumesivnim pomenom ob glagolih stanja lahko pridobijo inkohativni pomen (slednji se sicer lahko izraža z največjim številom predpon): 'noter', 'gor' → 'začetek dejanja' (*v-žgáti, na-čéti, vz-ljubíti*), 'okoli, okrog' → 'začetek stanja' (*ob-ležáti*);

b) Predpone z elativnim in ablativnim kot tudi adlativnim pomenom lahko pridobijo terminativni pomen: 'ven', 'v bližino' → 'konec' (*iz-délati, od-péti, do-réči*);

c) Predpone z distributivnim pomenom lahko pridobijo intenzivni ali delimitativni pomen: 'narazen' → 'velika mera' (*raz-boléti se*), 'po površini' → 'majhna mera' (*po-čákati*);

č) Inkohativni pomen se pojavlja ob intenzivnem na eni strani in delimitativnem pomenu na drugi: 'velika mera', 'polna mera' in 'začetek' (*pre-gréti : pre-govoríti, raz-boléti se : raz-veselíti*), 'majhna mera' in 'začetek' (*na-čéti : na-gníti, pri-préti : pri-žgáti, po-čákati : po-gnáti, za-péti : za-kričáti*);

d) Predpona ima lahko nasprotna pomena, npr. inkohativi in terminativni (*raz-veselíti : raz-sodíti, za-péti : za-dáviti*), saturativni in delimitativni (*na-líti : na-gníti*).

Tabela: Pomeni glagolskih predpon v slovenščini.

Krajevni pomen			Vrsta glagolskega dejanja	Dovršnost	
v(n)-/u-	'v notranjost, noter'	v-stopiti	inkohativni	v-žgáti	v-sejáti
na-	'na površino, gor'	na-ložiti	saturativni	na-líti na-jésti se na-čéti na-gníti	na-pisáti
vz-/v-/z-/s-	'navzgor, gor'	vz-dígniti	inkohativni	vz-ljubíti	vz-rásti ≥ z-rásti
iz-/z-/s-, vi-	'iz notranjosti, ven'	iz-/vi-gnáti	terminativni	iz-délati	iz-ruváti
s(n)-/sə-/z-	'navzdol, dol'	sn-éti			
pri-	'v bližino, zraven'	pri-nésti	delimitativni inkohativni	pri-préti pri-žgáti	
o(b)-¹	'okoli, okrog'	ob-íti, o-kopáti	inkohativni	ob-ležáti	o-zelenéti
o(b)-²	'stran, proč'	ob-gláviti			ob-nemóči
u-	'stran, proč' 'dol'	u-bežáti u-pásti			u-krásti
o(t)-/o(d)-	'stran, proč'	od-skočíti	terminativni	od-péti	
do-	'v bližino, zraven'	do-spéti	terminativni	do-réči	
pre-	'skozi' 'preko, čez' 'z mesta na mesto'	pre-bósti pre-plávati pre-nésti	intenzivni perdurativni inkohativni	pre-gréti pre-spáti pre-govoríti	pre-vřtati
po-	'po površini'	po-trésti	distributivni	po-skakáti po-za-préti	po-kazáti

			delimitativni inkohativni	po-čakati po-gnāti	
raz-/z-/s-	'narazen'	raz-iti se raz-něsti	intenzivni inkohativni terminativni	raz-bolěti se raz-veselěti raz-soditi	raz-třgati
s(n)-/sə- /z-	'skupaj'	sn-iti se z-brāti			s-trěti
za-	'zadaj'	za-iti za-ložitī za-křiti za-piti	inkohativni delimitativni terminativni	za-pěti za-křičāti za-dāviti	za-služiti
pod-	'spodaj'	pod-stāviti			
nad-	'zgoraj'	nad-zidāti			
pred-	'spredaj'	pred-ložitī			

Literatura:

- Bajec, Anton. 1959. *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik.
- Bezljaj, France. 1976, 1982, 1995, 2005, 2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU.
- Beđkowska-Kopczyk, Agnieszka. 2012. Sematic and grammatical features of *o-/ob-* in verbs of emotion in Slovene. *Jezikoslovlje* 13/1. 19–39.
- Beđkowska-Kopczyk, Agnieszka. 2013. Dispersed motion metaphors of emotion in Slovene: A cognitive grammatical analysis of the prefix *raz-* in verbs of emotional experience. *Space in South Slavic*. Ur. Ljiljana Šarić. *Oslo Studies in Language* 5/1. 91–113.
- Comrie, Bernard. 1976. *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: University Press.
- Delbrück, Berthold. 1893. *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, III/1. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*. Strassburg: Karl J. Trübner.
- Dular, Janez. 1983. Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov. *Slavistična revija* 31/4. 281–287.
- Eisenberg, Peter idr. 1998. *Die Grammatik*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: DUDEN.
- Ferraresi, Gisela. 2014. *Grammatikalisierung*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Fleischer, Wolfgang, Barz, Irmhild, ⁴2012 (¹1969): *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- Hajnsšek-Holz, Milena. 1978. O pomenih slovenskih predpon. *XIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. Jože Koruza. Ljubljana: Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti. 33–58.
- Hopper, Paul J., Traugott, Elisabeth Closs. 1993 (2003). *Grammaticalization*. Cambridge: University Press.
- Ис, Gašper. 2014. Grammatikalizacija prostorskih členic v angleščini in slovenščini. *Slavistična revija* 62/3. 309–319.
- Исаченко, Александр В. 1960. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология II*. Bratislava: Vydateľstvo Slovenskej akademie vied.

- Jakopin, Franc. 1966. K tipologiji ruskega in slovenskega glagola. *Jezik in slovstvo* 11/6. 176–182.
- Kopriva, Silvo. 1989. *Latinska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Krvina, Domen. 2015a. *Glagolski vid v sodobni slovenščini*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Krvina, Domen. 2015b. Vidsko razmerje in vidskorazmerni potencial predponskih obrazil v slovenščini. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 10. 113–126.
- Lehmann, Christian. ¹1982 (²2002). *Thoughts on Grammaticalization*. Erfurt: Seminar für Sprachwissenschaft.
- LIV = *Lexikon der indogermanischen Verben: die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*. ²2001 (¹1998). Ur. Helmut Rix. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Meier-Brügger, Mihael. ³2010 (¹2001). *Indogermanische Sprachwissenschaft*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Meillet, Antoine. 1912. *L'évolution des formes grammaticales*. Bologna: Zanichelli, Paris: Alcan, London: Williams et Norgate.
- Merše, Majda. 1995. *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Miklosich, Franz. 1883. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen: IV. Syntax*. Wien.
- Orešnik, Janez. 1994. *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica / Slovene verbal aspect and universal grammar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Petr, Jan idr. 1986. *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia.
- Plungjan, Vladimir Aleksandrovič, 2016: *Opća morfologija i gramatička semantika: Uvod u problematiku*. Preveo Petar Vuković. Zagreb: Srednje Europa.
- Quirk, Randolph idr. 1972. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Ramovš, Fran. 1952. *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: DZS.
- Słoński, Stanisław. 1937. *Funkcje prefiksów werbalnych w języku starosłowiańskim (starobułgarskim)*. Warszawa: Nakładnistwo Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.
- Saussure, Ferdinand de. 1896. Accentuation lituanienne. *Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde. Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen*. 6. 157–166.
- Snoj, Marko. ³2016 (¹1997, ²2003). *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- SSKJ 2, 2014: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Stempel, Reinhard. 1999. Aspekt und Aktionsart, Tempus und Modus: Zur Strukturierung von Verbalssystem. *Indogermanische Forschungen* 104. 23–44.
- Šekli, Matej, 2011a: Besedotvorje praslovanskega glagola v primerjalnojezikoslovni luči. *Philological Studies* 2011/1. 129–147.
- Šekli, Matej. 2011b. Besedotvorni pomeni nesestavljenih izpeljanih glagolov v (pra)slovanščini. *Globinska moč besede: Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*. Zbirka Zora 80. Uredil Marko Jesenšek. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha. 32–45.

- Šekli, Matej. 2012. Praslovanski besedotvorni vzorci izpeljave drugotnih nedovršnih glagolov. *Jezikoslovni zapiski* 18/1. 7–26.
- Šekli, Matej. 2016. Gramatikalizacija glagolskih predpon: krajevni pomen, vrsta glagolskega dejanja, dovršnost. *Toporišičeva Obdobja. Obdobja* 35. Ur. Erika Kržišnik in Miran Hladnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 189–197.
- Šivic-Dular, Alenka. 2011. Sekundarni glagoli na *-n-ěti* v slovenščini – prehajanje med glagolskimi vrstami. *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. Zbirka Zora. Uredil. Marko Jesenšek. Maribor. 441–487.
- Šivic-Dular, Alenka. 2013. К типологии внутриязыковых факторов развития: на примере славянских языков. *Slovensko in slovansko. Jezikoslovni zapiski* 19/1. 29–50.
- Шведова и др. 1980 (2005). *Русская грамматика I*. Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова.
- Tichy, Eva. ³2009 (¹2000). *Indogermanistische Grundwissen*. Bremen: Hempen Verlag.
- Toporišič, Jože. ⁴2000 (¹1976). *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Vendler, Zeno. 1957. Verbs and times. *The Philisosophical Review* 66/2. 143–160.
- Vidovič Muha, Ada. 1993. Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti. *Slavistična revija* 41/1. 161–192.
- Vondrák, Wenzel. ²1928 (1908). *Vergleichende slavische Grammatik II: Formenlehre und Syntax*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Зализняк, Анна Андреевна, Микаэлян, Ирина Львовна, Шмелев, Алексей Дмитриевич. 2015. *Русская аспектология: В защиту видовой пары*. Москва: Языки славянской культуры.
- Wiemer, Björn, Seržant, Ilja: Diachrony and typology of Slavic aspect: What does mophology tell us? V tisku.
- Žele, Andreja. 2012. Predponsk/oobraziln/e vrednosti in predponskoobrazilno-predložna razmerja pri glagolih (v slovenščini). *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*. Ljubljana: Založba ZRC. 61–82.